

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК: 324:342.843

Микола Бучин

Національний університет «Львівська політехніка»

ІНДИКАТОРИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВИБОРІВ

© Бучин М., 2013

Запропоновано авторське бачення моделі демократичних виборів. На основі аналізу демократичних принципів виділяються індикатори демократичних виборів. Їх дотримання в законодавстві та у виборчій практиці дасть змогу забезпечити демократичний характер виборчого процесу.

Ключові слова: демократія, вибори, виборче законодавство, демократичні принципи виборів, індикатори демократичних виборів.

THE INDICATORS OF DEMOCRATIC ELECTIONS

© Buchyn M., 2013

The author of the article offers his vision of a model of democratic elections. The indicators of democratic elections have been selected in the article based on the analysis of democratic principles, observance of which in legislation and in electoral practices will guarantee a democratic character of electoral process.

Key words: democracy, elections, electoral legislation, democratic principles of elections, indicators of democratic elections.

Вибори є одним з основних атрибутів демократії. Тому їх характер у перехідних політичних режимах є свідченням стану демократизації останніх. В Україні, однак, виборча практика характеризується систематичним порушенням демократичних принципів виборів, що є істотною перешкодою на шляху як до демократизації політичного ладу, так і до інтеграції нашої держави у європейське та світове співтовариство. У контексті сказаного, актуальною проблемою стає необхідність побудови комплексної моделі демократичних виборів, дотримання структурних елементів якої на практиці давало б гарантії демократичності виборчого процесу. При цьому структурні компоненти демократичних виборів виконуватимуть роль індикаторів, ступінь дотримання яких визначатиме рівень демократичності інституту виборів, а також дасть змогу покращити виборче законодавство та сприятиме розвитку демократії в Україні.

Мета роботи – на основі аналізу демократичних принципів виборів визначити індикатори демократичних виборів, які дають змогу визначити рівень демократичності виборчого процесу.

Проблемою демократичних виборів займалися такі вітчизняні науковці, як М. Ставнійчук, Ю. Ключковський, І. Доцяк, О. Єржов, А. Француз, С. Князев, С. Юсов та ін. Вони розглядали вплив виборів на розвиток демократичного політичного режиму, аналізували демократичні принципи виборів. Однак поза їхньою увагою залишилось виокремлення індикаторів, які дають можливість визначити рівень демократичності виборів.

Під демократичними принципами виборів, які, на нашу думку, розуміють умови, на основі яких здійснюється виборчий процес і відповідно до змісту яких вибори мають демократичний характер, а їхній результат виражає реальне волевиявлення громадян. Демократичні принципи виборів чітко встановлюють вихідні параметри, в межах яких формується механізм регулювання

виборчих відносин. Вони також виконують роль певного вектора, що визначає напрями розвитку інституту виборів та виборчого законодавства. Демократичні принципи виборів, крім того, виступають критерієм законності і правомірності дій у виборчій сфері. Більше того, демократичні принципи виборів «...встановлюють межу, за якою вибори не виконують своєї ролі соціальної ротації (перерозподілу) законодавчих і представницьких функцій та повноважень в результаті волевиявлення народу» [7, с. 33].

Вивчення наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників свідчить про те, що хоч існує чимало різноманітних типологій демократичних принципів виборів, більшість класифікацій схожі між собою і основний перелік демократичних принципів виборів є більш-менш сталим, все ж науковці часто по-різному бачать проблему остаточного переліку демократичних принципів виборів, намагаються здійснити дуже деталізоване виокремлення демократичних принципів, в результаті чого вони за своєю суттю не є такими або ж є складовими тих чи інших принципів.

У вітчизняній політичній науці найпоширенішим є поділ демократичних принципів виборів на ті, що характеризують участь громадян у виборах, і ті, які характеризують сам виборчий процес. Так, український дослідник О. Єршов виділяє загальні принципи демократичного виборчого права і принципи проведення і організації виборів [2, с. 448]. Подібну типологію демократичних принципів виборів дають також українські науковці А. Француз [6, с. 144] та І. Доцяк [1, с. 611].

На нашу думку, класифікація демократичних принципів виборів повинна бути зорієнтована на те, щоб охопити усі аспекти інституту демократичних виборів, щоб виділені принципи створювали цілісну систему, яка надає виборам демократичного характеру. А для цього, безсумнівно, повинні дотримуватись як усі виборчі права громадян, так і виборчий процес має відповідати параметрам народовладдя.

Взявши за основу типології демократичних принципів виборів підхід, запропонований українськими науковцями В.Ф. Погорілком та М.І. Ставнійчук, які поділяють демократичні принципи виборів на базові і додаткові, його можна доповнити третьою групою – процесуальними принципами. З урахуванням цього запропонована класифікація демократичних принципів виборів виглядатиме так:

1. Базові – принципи, які стосуються участі громадян у виборчому процесі, мають універсальний характер, є загально визнаними в усьому світі і без дотримання яких вибори як демократичний інститут втрачають будь-який сенс. До базових принципів належать: *принцип вільних виборів, принцип рівних виборів, принцип загальних виборів, принцип прямих виборів, принцип таємного голосування.*

2. Додаткові – принципи, які стосуються участі у виборчому процесі кандидатів, політичних партій та блоків. Додаткові принципи виборів не мають універсального характеру і по-різному розкриваються під час виборчих кампаній у різних країнах. Додаткові принципи виборів включають: *принцип загального пасивного виборчого права, принцип свободи агітації та принцип рівності суб'єктів виборчого процесу.*

3. Процесуальні – принципи, які характеризують особливості перебігу самого виборчого процесу. До процесуальних демократичних принципів виборів належать: *принцип гласних виборів, принцип відповідальності за порушення виборчого законодавства, принцип адміністрування виборів спеціальними органами.*

Проте зрозуміло, що демократичні принципи виборів мають загальний характер і розкриваються через певні складові. Тому виникає потреба у виробленні на основі кожного з принципів його структурних складових, які даватимуть змогу визначати рівень демократичності будь-якого виборчого процесу. Такі складові ми назвемо індикаторами демократичних виборів – умови організації і проведення виборів, дотримання чи недотримання яких свідчатиме про рівень демократичності виборчого процесу. Їх комплексний аналіз дасть можливість сформулювати модель демократичних виборів та слугуватиме барометром виборчої практики.

1. Принцип вільних виборів:

- добровільність участі громадян у виборах (незастосування імперативного вотуму);
- можливість громадян вільно формувати свою позицію та реалізувати акт волевиявлення;

- відсутність тиску на виборців під час виборчого процесу та в ході голосування;
- відсутність втручання з боку органів державної влади, місцевого самоврядування та силових структур у хід виборчого процесу;

- відсутність фальсифікацій під час голосування та підрахунку голосів;
- відсутність порога явки або його невелике кількісне значення.

2. Принцип загальних виборів:

- відсутність виборчих цензів, які необґрунтовано звужують виборчий корпус;
- раціональний підхід до застосування альтернативних методів голосування, що дає змогу реалізувати виборчі права усіх громадян, не створюючи, однак, сприятливих умов для фальсифікації виборів;

- створення умов, що сприяють реалізації виборчих прав специфічних категорій громадян;
- включення у виборчі списки усіх громадян, які володіють виборчими правами.

3. Принцип рівних виборів:

- рівна кількість голосів виборців;
- одноразове голосування кожного виборця;
- наявність єдиного виборчого корпусу;
- рівні умови участі виборців на усіх етапах виборчого процесу;
- формування виборчих округів з максимально можливою однаковою кількістю виборців.

4. Принцип прямих виборів:

- особисте голосування громадян;
- обрання виборчого органу чи посади безпосередньо електоратом.

5. Принцип таємного голосування:

- здійснення акту волевиявлення громадян в умовах, які не дають змоги дізнатися про його уподобання щодо суб'єктів обрання;
- заборона вимагати у виборця розкриття змісту волевиявлення;
- заборона виборцю розкривати зміст свого голосування.

6. Принцип загального пасивного виборчого права:

- відсутність виборчих цензів, які необґрунтовано обмежують пасивне виборче право громадян;
- демократичний характер процедури висунення (номінації) кандидатів і політичних партій (блоків);
- використання грошової застави і збору підписів як альтернативних форм підтримки ініціативи висунення (номінації);
- відсутність підстав для відмови у реєстрації (чи її скасування) суб'єктів виборчого процесу, що необґрунтовано обмежують їх пасивне виборче право;
- альтернативний характер виборів.

7. Принцип рівності суб'єктів виборчого процесу:

- рівні умови висунення та реєстрації кандидатів та політичних партій (блоків);
- створення рівних умов участі суб'єктів виборчого процесу у передвиборній агітації;
- рівні умови фінансування виборчих кампаній для кандидатів та політичних партій (блоків);
- неупередженість виборчих комісій, органів державної влади та місцевого самоврядування до суб'єктів виборчого процесу;
- відсутність умов, що сприяють використанню кандидатами і політичними партіями (блоками) свого службового становища.

8. Принцип свободи агітації:

- можливість кандидатів і політичних партій (блоків) вільно проводити передвиборну агітацію у різноманітних формах;
- обмеження передвиборної агітації як умови створення рівних умов ведення виборчої кампанії для усіх суб'єктів виборчого процесу;
- відсутність цензури та вільні умови функціонування ЗМІ;

- проведення передвиборної агітації без підкупу та правопорушень;
- правове регулювання передвиборної агітації в усіх формах та усіма засобами.

9. Принцип гласних виборів:

- публічний характер роботи виборчих комісій;
- донесення до відома виборців усієї необхідної інформації, що стосується виборчого процесу;
- прозорість голосування та підрахунку голосів;
- проведення роз'яснювальної роботи серед виборців щодо їхніх прав та обов'язків під час виборів;
- всебічне спостереження за ходом виборчого процесу, голосуванням та підрахунком голосів.

10. Принцип адміністрування виборів спеціальними органами:

- здійснення адміністрування виборів спеціальними органами – виборчими комісіями;
- наявність у виборчих комісій правового статусу, який дає їм змогу здійснювати ефективне незаангажоване управління виборчим процесом;
- збалансоване представництво кандидатів та політичних партій (блоків) у виборчих комісіях та у їх керівному складі;
- незалежність виборчих комісій від органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів виборчого процесу.

11. Принцип відповідальності за порушення виборчого законодавства:

- наявність адекватної відповідальності за порушення норм чинного законодавства під час виборів;
 - можливість ефективного оскарження правопорушень під час виборчого процесу.
- Крім індикаторів, які можна вивести з демократичних принципів виборів, можна також виділити певні загальні індикатори демократичних виборів:
- неприйняття нових виборчих законів (чи невнесення змін у попередні) вже після початку виборчого процесу;
 - відсутність примусу щодо вступу до політичних партій та створення умов для вільного функціонування останніх;
 - максимально швидкий термін оприлюднення результатів виборів;
 - виборча система повинна максимально відображати волю виборців та сприяти реалізації їхніх інтересів.

Попри комплексний характер вищевказаних індикаторів демократичних виборів можна побачити, що вони стосуються лише законодавчого поля і в кращому випадку їхнє безумовне дотримання буде лише свідченням наявності досконалого виборчого законодавства. Останнє, однак, ще далеко не є гарантією того, що виборча практика характеризуватиметься високим рівнем демократичності. Тому ми вбачаємо, що поряд з вищезгаданими індикаторами демократичних виборів (назвемо їх правовими індикаторами), доцільно окремо виділити фактичні індикатори демократичних виборів, які будуть свідченням реального дотримання правових індикаторів на практиці.

Проте треба зробити одне істотне зауваження – фактичні індикатори демократичних виборів не є простим практичним втіленням правових індикаторів. Це пояснюється тим, що, з одного боку, не усі правові індикатори мають практичне втілення (наприклад, відсутність/наявність імперативного вотуму чи порога явки у законодавстві автоматично означатиме його відповідне застосування/незастосування і не становитиме окремого аналога фактичного індикатора демократичних виборів). З іншого, – виборча практика уможливіє виділити окремі елементи фактичних індикаторів демократичних виборів, які не матимуть правових аналогів або ж дещо модифікуватимуть останні.

Крім того, вищезгадані індикатори демократичних виборів також потрібно розділити на позитивні та негативні. Перша група включатиме індикатори, наявність яких сприятиме рівню демократичності виборчого процесу (наприклад, наявність у виборців однакової кількості голосів). До другої групи, навпаки, належатимуть індикатори, відсутність яких означатиме демократичність виборів (наприклад, наявність імперативного вотуму зменшуватиме рівень демократичності виборчих перегонів, і навпаки, його відсутність сприятиме демократизації виборів).

Хоч індикатори демократичних виборів деталізують демократичні принципи, однак вони все ж мають доволі загальний характер. У той самий час визначення рівня демократичності виборів вимагає їх конкретизації. Тому ми вважаємо за доцільне розбити кожен з індикаторів демократичних виборів на структурні компоненти, кожен з яких буде наділений певним числовим значенням (воно залежатиме як від стану, так і від рівня дотримання конкретного компонента). Відповідно сума числових значень усіх компонентів дасть нам змогу визначити відсоток демократичності конкретних виборчих перегонів порівняно з ідеальною моделлю демократичних виборів.

Як бачимо, дотримання демократичних принципів виборів є необхідною умовою демократичності виборчого процесу. Кожен з принципів включає в себе індикатори, що складаються із структурних компонентів. Дотримання останніх гарантує демократичність виборів. А їх наділення цифровими значеннями уможливить визначити рівень відповідності конкретних виборів їх ідеальній моделі. Проте лише комплексне дотримання як правових, так і фактичних індикаторів (та їх структурних компонентів) демократичних виборів дасть змогу визначити рівень демократичності.

У контексті вищесказаного найпроблемнішим моментом стає обґрунтованість наділення конкретних індикаторів демократичних виборів та їх структурних компонентів певними числовими значеннями, адже від цього залежатиме як дієвість методики, так і достовірність визначення рівня демократичності виборів. Тому визначення «ваги» кожного індикатора демократичних виборів становитиме перспективи для наших подальших досліджень.

1. Доцяк І.І. *Вибори в контексті трансформації політичної системи України* / І.І. Доцяк // *Держава і право*. – 2002. – Вип. 18. – С. 454–458. 2. Єржов О.В. *Демократичні принципи виборчого процесу і їх нормативне забезпечення (компаративний аналіз)* / О.В. Єржов // *Держава і право*. – 2002. – Вип. 18. – С. 447–454. 3. Ключковський Ю.Б. *Основні напрями розвитку виборчого законодавства за роки незалежності України* / Ю.Б. Ключковський // *Зб. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. «Вибори Президента України-2004: проблеми теорії та практики»*. – К.: Атіка, 2005. – С. 41–57. 4. Князев С. *Курс лекцій по избирательному праву и избирательному процессу Российской Федерации* / С. Князев. – Режим доступу: http://www.jursites.ru/kurs_lekcii_knyaze.html. 5. Ставнійчук М.І. *Законодавство про вибори народних депутатів України: проблеми теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02* / Ставнійчук Марина Іванівна. – К., 1999. – 169 с. 6. Француз А.Й. *Інститут виборів та функціонування політичних систем демократичного типу: правовий аналіз* / А.Й. Француз // *Держава і право*. – 2004. – В. 24. – С. 141–147. 7. Юсов С.В. *Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой Российской государственности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02* / Юсов Сергей Владимирович. – Ростов-на-Дону, 1999. – 191 с.